

HABUR SINIR KAPISININ BÖLGE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ertan BECEREN
Süleyman Demirel Üniversitesi
ertanbeceren@sdu.edu.tr

Mehmet KOÇ
SDÜ İİBF İKTİSAT BÖLÜMÜ
Gezgin-2727@hotmail.com

Özet

Dış ticaretin özel bir şekli olan sınır ticareti, Türkiye’de sınır illerinde yaşayan insanların günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve daha kolay yoldan karşılamak amacıyla düzenlenmiştir. Özellikle ülkemizin geri kalmış bölgelerinden olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Irak’a açılan kapı olan Habur Sınır Kapısının mevcut durumunu ve bölge üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Habur Sınır Kapısı, Şırnak ilinde bulunmaktadır ve bölge açısından oldukça önemli bir konumdadır. Ancak Şırnak başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu kapının avantajlarından yeterince fayda sağlayamamıştır. Son zamanlarda artan güvenlik sorunları nedeniyle Habur Gümrük Kapısı yaklaşık 25 gün karşılıklı giriş-çıkışlara kapatılmıştır. Bu durum bölgedeki ihracatçıların zarar etmesine yol açmıştır. Bu çalışmada Habur sınır kapısının bölge üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Habur Sınır Kapısı, Sınır Ticareti, Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Abstract

A special kind of border trade in foreign trade, the Daily needs of the people living in the border provinces of Turkey are organized in order to meet the cheaper and easier way. Especially in under-developed regions of our country are seen in Eastern and Southeastern Anatolia.



The purpose of this study, the door opening to Iraq Habur Border Gate which is to determine the impact on the current situation and the region. Habur Border Gate is in Sirnak city and is an important location for the region. However, Southeastern Anatolia Region, particularly Şırnak, couldn't provide enough benefit from the advantages of this door. Recently because of the increased security problems Habur Customs Gate was closed to the mutual input and output of about 25 days. This situation has led to the loss of the exporters in the region. In this study will examine the effects on the region of the Habur border gate.

Keywords: Habur Border Gate, Border Trade, Southeastern Anatolia Region

1. Sınır Ticareti Kavramı ve Kapsamı

Klasik İktisadi Düşünce Sisteminin dış ticaret modellerinin ortaya konması ile önemi daha da artarak bir politika haline gelmiş olan Uluslararası ticaretin pek çok çeşidi bulunmaktadır. Bilindiği üzere bunlardan bir tanesi de Bölgesel Ticarettir.

Günümüz ticaret anlayışın uygun olarak Bölgesel Ticaret, ülkeler arasındaki sınırların kalkması için yapılan çalışmaların esasını oluştururken; Uluslararası Ticaretin bir diğer çeşidi olarak da karşımıza Sınır Ticareti çıkmaktadır.

Kaldı ki, Sınır Ticareti Tercihli Ticaret anlaşmalarından bir türü olup, bölgeler arası ticaretin en önemli ayağını oluşturmaktadır (Darıcı vd., 2010: 556).

Türkiye’de, 1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar”ın 2. Maddesinde” sınır ticareti; “sınır ve kıyı illeri ile bunlara komşu illerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla karşılıklı olarak yapılan işlemlerdir” şeklinde tanımlanmıştır (Kara, 2005: 63). Ancak daha sonra Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin 26.12.1996 tarih ve 96/9025 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile komşu il statüsü kaldırılmıştır (Öztürk, 2006: 109).

Sınır Ticareti, ilkel olarak, sınır illeri ve bölgelerinde yer alan tüketicilerin ve işletmelerin bazı gereksinimlerinin daha kolay, ucuz ve hızlı bir şekilde karşılanmasını amaçlayan özel bir ticaret modelidir. Bu çerçevede sınır ticareti ile hedeflenen; örneğin; bölgesel istihdam, gelir ve refah düzeyini arttırmak odaklı olup, kaçakçılığı en aza indirmek, dış ticaret sektöründe sınır-ötesi dinamizmi sağlamak, iki ve çok ülke arasında barış köprüsü oluşturmaktır. Tüketiciler, ürün tercihlerini genişletmek, daha büyük pazarlara girme şansını yakalamak ya da döviz volatilitesi ayrıcalığını elde etmek için sınır ticaretine dâhil olmaktadır (Kalaycı ve Doğan, 2010: 629).



Ne var ki, Küreselleşme ile bölgesel ekonomik ilişkiler ön plana çıkarken, Bölgesel Tercihli Ticaret anlaşmaları gibi çeşitli ticaret anlaşmaları taraf ülkeler arasında ticareti artırmak amacıyla yapılmaya başlanmıştır.

Buradan hareketle de, Tercihli Ticaret anlaşmalarının bir türünün de Sınır Ticareti olduğuna işaret edebiliriz.

İki önemli avantaj sağlayan Sınır Ticareti ilk olarak, malların kolay ve ucuza temin edilmesini sağlama avantajı sağlarken, ikinci olarak da, barış ve huzur ortamı sağlanarak karşılıklı güven ortamı oluşturma yeteneğini ifade edebiliriz. Başlıca bu iki önemli avantaj için yapılan sınır ticaretinin bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltma ve istihdam yaratma gibi ekonomiye olumlu etkileri vardır. Sınır ticareti ile bölgesel ticaret geliştirilmek suretiyle ülke ekonomilerine önemli yararlar sağlanmaktadır. Sınır ticaretinin bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltma, istihdamı artırma ve girişimciliği teşvik etme gibi sosyo-ekonomik katkıları söz konusudur. Sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başlatılmış ve zamanla komşu illeri de kapsamıştır (Sugözü ve Atay, 2010: 60).

Sınır ticaretinin başladığı 1978 yılından bu yana konuyla ilgili mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Belirli dönemlerde sınır ticaretinin kapsamı hükümetlerce genişletilmiş, zaman zaman da çeşitli gerekçelerle daraltılmıştır. Ticarete konu olan malların sayılarının artırılıp düşürülmesi çoğunlukla ekonomik gerekçelerle yapılırken, özellikle Kuzey Irak'la olan kısmında dış politika da belirleyici olmuştur. Resmî dış ticarete göre daha az formalite gerektiren bu ticaret türü belli kesimler tarafından değil geniş halk kitleleri tarafından yapılabildiği için gelirin belli kesimler elinde değil geniş halk kitleleri elinde birikmesine de yol açmıştır. Bu açıdan bakıldığında sürdürülmesi gerekli bir ticaret türü olduğu anlaşılır (Öztürk, 2006: 108).

Sürdürülebilir bir sınır ticareti için öncelikle ülkenin normal dış ticaret rejiminin yerine alternatif olmaması gerekmektedir. Çünkü herhangi bir bölgenin kalkınması, ülkenin toplam kalkınmasının önünde yer almamalıdır. Bunun için yapılan ve yapılacak düzenlemelerin ülkenin ekonomik sistemini tamamlayıcı nitelikte olması gereklidir. Bu yüzden alınacak tedbirlerin sınır ticareti kavramının amaçlarından herhangi bir şekilde sapmaya neden olmaması, zaman zaman ortaya çıkan sapmalarında oluşturulacak sıkı kontrol ve denetim mekanizma ve düzenlemeleri ile giderilmesi elzemdir (Ertürk vd., 2013: 88).

Sınır ticareti uygulamasının, bölge ekonomisine olumlu düzeyde katkı sağlayabilmesi için, ülkenin, bölgenin ekonomik konjonktür



analizinin iyi yapılması, iki ülke arası oluşabilecek çeşitli sorunların bertaraf edilmesi için gerekli önlemlerin alınması, özellikle sınır ticareti kapsamına dahil edilecek malların karşılaştırmalı olarak üstün olup olmadığının incelenmesi yani malların analizlerinin yapılması oldukça önemlidir (Yamak vd., 2010: 466).

2. Sınır Ticaretinin Amaçları:

Sınır ticareti sınır illerinde yaşayan halkın günlük ihtiyaçlarını daha ucuz ve kolay yoldan karşılamaları amacıyla düzenlenmiş özel bir dış ticaret şeklidir ve Türkiye’de bölgesel kalkınma kapsamında ele alınması gereken bir konudur (Öztürk, 2006: 108).

Sınır ticaretinden beklenen amaçlar maddeler halinde aşağıdaki şekilde sıralanır (Tan ve Altundal, 2008: 14-15):

- Sınır iki ülkenin o bölgelerinde yaşayan halkın müteşebbis ruhunun oluşumuna katkıda bulunmak,
- Bölge ekonomisini canlandırmak ve bölge insanının refah düzeyinin yükseltmek,
- Sınır illerde yaşayan insanların ihtiyaçlarını daha hızlı bir şekilde karşılamak,
- Ülkenin iç bölgelerine oranla nakliyat ve fiyat farkları gibi nedenlerle bölge insanının daha ucuza mal temin etmesini sağlamak,
- Dış ticarete karşılaşılan bazı sıkıntıların azaltılması suretiyle ticaret hacmine olumlu yönde katkıda bulunmak,
- Bir takım avantajlar sağlayarak yasa dışı yollardan yapılan ticaretin önüne geçmek,
- İstihdamı artırmak.

Ülkemizde bölgeler arası gelişmişlik farkları son derece fazladır. Özellikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde yaşayan halkın gelir seviyesi Türkiye ortalamasının altındadır. Bu nedenle sınır ticareti bu bölgelerde yaşayan halkın gelir ve refah düzeyinin artıracacağı düşüncesiyle uygulamaya konulmuştur. Bölgenin hava şartları, ulaşım imkânları, uzun yıllardır bölgede yaşanan terör nedeniyle iç piyasadan ihtiyaçlarını karşılamaları daha maliyetli olmaktadır (Tan & Altundal, 2008: 11).

Sınır ticareti bölge ekonomisini canlandırarak bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya imkân sağlama amacındadır. Bu nedenle bu ticaretin gelişimine etki eden faktörlerin gerekli mevzuat değişiklikleriyle uzun süreli olarak iyileştirilmesi ve bölge halkının bu ticareten yeterince faydalanabilir duruma getirilmesi gerekmektedir (Güneş vd., 2010: 209).



3. Sınır Ticareti Yapabilmek İçin Gereken Koşullar

Bir tarafta Bölge Halkının daha ucuz ve daha kolay mal tedariki sağlama fonksiyonu, diğer tarafta sınır yerleşim alanları arasında sosyo ekonomik ve kültürel alışverişlerin yanı sıra barış ve kardeşlik ilişkilerini artırıcı fonksiyonu ile kendini gösteren Sınır Ticareti için gerekli olan şartları şu şekilde sıralamak mümkündür (Bayhan vd., 2010: 468);

- İki ülkenin birbirine kara sınırının bulunması gerekir (Söz konusu olan kıyı ticareti ise kara sınırı olması şart değildir),
- Diğer ekonomik anlaşmalarla birlikte iki ülke arasında bir dış ticaret rejimi anlaşması ve uygulamasının bulunması şartı,
- Ülkelerin komşu olması, iyi komşuluk ilişkilerini yürütmesi ve her iki ülkenin de siyasi iradesinin bu yönde olması gerekmektedir,
- Sınırın her iki yakasındaki insanların ihtiyaçlarının saptanması ve bu ihtiyaçların karşılanması için mal ve hizmet alım satımının yapılması gerekmektedir,
- İthalat ve ihracatçılardan belge istenmez ancak bunların sınıra çok yakın yörelerde ikamet etmeleri gerekir,
- Sınır ticareti ülke geneline yönelik değil sadece bölge ve şehirsal alanlara yönelik olması gerekmektedir.

4. Türkiye’de Sınır Ticaretinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de sınır ticaretinin geçmişi çok eskiye dayanmamaktadır. Lokal bir ticaret sayılabilecek olan sınır ticareti ilk kez 1971 yılında 1615 sayılı Gümrük Kanunu ile gündeme gelmiştir. Fakat resmi anlamda Türkiye’de sınır ticareti 1978-1979 yıllarında yaşanan petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak artan döviz talebini ve petrol ihtiyacını karşılamak için İran’dan mal karşılığında petrol temin edilmesiyle başlamıştır. Sınır ticareti başlangıçta merkeze bağlı görevlilerce yapılmış ve bu işlemler yaklaşık iki yıl sürmüştür. Daha sonra sınır ticareti işlemlerinin valiliklerce yürütülmesinin daha uygun olacağı düşüncesine varılmış ve Ağrı Valiliği bünyesinde, Sınır Ticareti Bürosu’ oluşturulmuştur (Deniz, 2013: 359).

Takip eden yıllarda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İlk düzenleme, 1979 yılında 79/17493 sayılı Dışsatım Düzenleme Kararı ile olmuştur. Bu karara dayanılarak çıkarılan 09.06.1979 tarih ve 79/17793 sayılı Kararla bazı sınır bölgelerinde sınır ticareti yapılması öngörülmüştür. 1980’de yayımlanan Sınır Ticareti Yönetmeliği ile İran’la Ağrı-Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılması bir yönetmelik maddesi haline getirilmiştir (Öztürk, 2006: 110-111).



Türkiye'de sınır ticareti ilk defa Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmış, Ağrı Valiliği'nin 13.02.1985 tarih ve 1/222 sayılı talebi üzerine; 8/9113 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Sınır Ticaret Yönetmeliği çerçevesinde, Gürbulak sınır kapısından sınır ticareti yapılmasını belli bazı kurallara bağlamıştır (Tan ve Altundal, 2008: 22).

Daha sonra aynı yıl Gaziantep-Ünlüpinar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile sınır ticaret yapılmasına izin verilmiştir. 1986 yılında Hatay Cilvegözü sınır kapısı Suriye ile 1987 yılında ise Van-Kapıköy sınır kapısı İran ile sınır ticaretine açılmıştır. 1988 yılında ise Hakkâri-Esendere, 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı sınır ticaretine açılmıştır. 1989 yılında Erzurum ilinin Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin-Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmasına karar verilmiştir. 1990 yılında Kars ilinin Ağrı-Gürbulak sınır kapısından İran'la, Artvin Sarp sınır kapısından ise BDT ile sınır ticareti yapmalarına izin verilmiştir (komşu il statüsünden yararlanarak). Yine aynı yılın ortalarında Mardin, Hakkari ve Sımak illerinin Mardin-Habur sınır kapısından sınır ticareti yapmalarına karar verilmiştir (Orhan, 2000: 22). Başlangıçta sınır ticareti fiili olarak Ağrı ilinde görülmekteyken, hızlı bir gelişme ile bu tür ticaret diğer sınır illerine de yayılmıştır (Öztürk, 2006: 111).

Başbakanlık Dış ticaret Müsteşarlığının 96/7782 Sayılı Sınır Ticaretine İlişkin Tebliğ (RG. 06.09.1996 tarih ve 22749 sayılı) ile Şanlıurfa ilinin Akçakale Sınır Kapısından Suriye ile sınır ticareti yapmasına izin verilmiş, son olarak da 31.1.1997 tarih ve 97/9113 no.lu Bakanlar Kurulu Kararı (RG. 19.03.1997 tarih ve 22938 sayılı) ile Edime ili Bulgaristan ile Kapıkule'den sınır ticareti yapmaya yetkilendirilmiştir (Orhan, 2000: 23). Ancak 2000 yılında Edirne'nin sınır ticareti yapması uygulamasına son verilmiştir (Tan ve Altundal, 2008: 22).

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 1/12/2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 15 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdikten sonra Sınır Ticaretinin Uygulanmasına ilişkin 2009/7 sayılı Tebliğ, 16 Haziran 2009 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu karar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır il ve komşu 5 ülkeyi kapsamaktadır.

Ancak, Sınır Ticaretinin düzenlenmesine ilişkin en güncel yasal düzenleme 25.01.2016 tarihli ve 2016/8478 sayılı, sınır ticaretinin düzenlenmesine ilişkin Bakanlar Kurulu Kararıdır diyebiliriz. Söz konusu Karar ile Türkiye'de toplam 13 ilden (Ağrı, Ardahan, Artvin, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, Iğdır, Kars, Kilis,



Mardin, Şanlıurfa, Şırnak, Van) Gürcistan, İran, Suriye, Nahçıvan ve Irak'la sınır ticareti yapılması kararlaştırılmıştır.

Buna göre, Artvin Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan, İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin- Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay'ı (Suriye) kapsamaktadır. Karar kapsamında söz konusu sınır illerinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkelerle belirlenen limitler çerçevesinde doğrudan ihracat ve ithalat yapabildiği gibi, sınır ticaret merkezinde (STM) mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilmektedirler. Karar ile 4 noktada Sınır Ticaret Merkezi kurulmasına da karar verilmiştir: Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy, Hakkâri-Esendere (İran); Iğdır-Dilucu (Nahçıvan). Sınır Ticareti yapabilmek için STM de mağaza kiralanabilir veya kiralama yapmadan da sınır ticareti yapılabilir (<http://daka.org.tr>).

Sınır Ticareti Yapan İller, Yetkili Gümrük Kapıları ve Ticaretin Yapıldığı Ülkeler

Sınır Yapan İl	Ticaret	Yetkili Kapısı	Gümrük	Ticaretin Yapıldığı Ülke
Artvin		Sarp		Gürcistan
Ardahan		Türkgözü		Gürcistan
Iğdır		Dilucu		Nahçıvan
Iğdır		Gürbulak		İran
Ağrı		Gürbulak		İran
Van		Kapıköy		İran
Hakkâri		Esendere		İran
Şırnak		Habur		Irak
Mardin		Nusaybin		Suriye
Şanlıurfa		Akçakale		Suriye
Gaziantep		Karkamış		Suriye
Kilis		Öncüpınar		Suriye
Hatay		Cilvegözü		Suriye

Kaynak: Lütfü Tayfur, ve Mehmet Kara. “Türkiye’de Sınır Ticareti Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*. 2010. 432-441, s.433.

Yukarıdaki tabloda sınır ticareti yapan iller, yetkilendirilmiş gümrük kapıları ve ticaretin yapıldığı ülkeler yer almaktadır.

5. Habur Sınır Kapısı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sınır ticareti, 1986 yılından itibaren ön plana çıkmıştır. Türkiye’nin sınır komşuları olan Irak, İran ve



Suriye ile yakın tarihi, dini ve kültürel benzerliklere sahip olması, bu ülkelerle dış ticareti kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin bu ülkelerle ticareti, petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanması yönünde gelişmiştir. Bu ülkeler ise işlenmiş tarımsal malları ve sanayi mallarını Türkiye'den temin etmektedir (Marangoz vd., 2010: 165).

Devletin örgütlenme tarzına göre değişmekle birlikte Türkiye'de bir ilin sınır ticareti yapma yetkisine sahip olabilmesi için, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlıkları, Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Gümrük Müsteşarlığından oluşacak bir komisyonun teklifinin Başbakanlık tarafından kabul görmesi ve resmi gazetede yayınlanmasıyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sınır ticaretine karar verilmesini etkileyen unsurların salt ekonomik açılarından değil aynı zamanda güvenlik, toplumsal ve siyasi etkileri, diğer ülkelerle yapılan ikili anlaşmalara hanel getirmeme, karşılıklı menfaatler ve bölgenin ihtiyaçları dikkate alındığını ileri sürebiliriz. Bu kapsamda ikili anlaşmalar bağlamında Türkiye'de ilk sınır ticareti Türkiye ile İran arasında Ağrı-Gürbulak sınır kapısında başlatılmıştır. Suriye ile 1985 yılında Gaziantep-Ünlüpınar, Karkamış, 1986 yılında Hatay-Cilvegözü'de sınır ticareti başlatılırken, 1989 yılında da Artvin-Sarp sınır kapısı ile doğrudan Avrasya bölgesi ile sınır ticareti açılmış oluyordu. Türkiye'nin Irak ile karşılıklı sınır ticaretini başlatmaları ise 1990 yılının ortasında gerçekleşmiştir. Silopi'ye bağlı Habur sınır bölgesinden Mardin, Hakkâri ve Şırnak illerinin sınır ticareti yapmalarına izin verilmesinin ardından günümüze uzanan Irak sınır ticaretinin de kapısı aralanmış oluyordu (Sesa Enstitüsü, 2016: 5).

Irak, gelecekte Türkiye için kalıcı ihracat potansiyeli yaratılabilecek ülkeler arasında yer almaktadır. Şu anda ülkede güvenlik tam olarak tesis edilemediğinden ve Türkiye'nin coğrafi yakınlığından dolayı, rakiplerimize göre biraz avantajlı konumda olduğumuz söylenebilir. Ancak ileride her şey yerli yerine oturduğunda burada kalıcı ilişkiler yaratabilmek için ortak yatırımların takip edilmesinde fayda görülmektedir (Tan ve Altundal, 2008: 57).

1990'larda Irak ile sınır ticaretinin başlamasından sonra etkisinin yerel düzeyde kalmayıp, ulusal düzeyde etki doğurduğu bilinmektedir. Günümüzde Irak Kürdistan bölgesinde çalışan 3000 yabancı şirketten yaklaşık 1.400'ü Türkiye menşelidir. Aynı zamanda Türkiye'nin Irak ile resmi ticaret hacmi yaklaşık 12 milyar dolar ve bu toplamdan 9 milyar doları sadece Kürdistan bölgesi ile gerçekleşmekte. Irak ile gerçekleşen kara sınır ticareti Habur üzerinden gerçekleştirilmedi. Bu durum zaman içerisinde kapının



ihtiyaçları karşılamaını zorlaştırdığından 2 yeni gümrük kapısının açılmasını gündeme getirmiştir (Sesa Enstitüsü, 2016: 3).

Türkiye'nin sınır kapılarından ticari anlamda en fazla büyüklüğe sahip olanı Habur Sınır Kapısı'dır. Irak'a açılan bu sınır kapısından 2009 yılında 5 Milyar Dolar'ın üzerinde bir ihracat yapılmıştır. Ne var ki, özellikle Bölgenin içerisinde ki bulunduğu iktisadi ve siyasi duruma bağlı olarak, insiyatif Valiliklere bırakılmış olup, buna bağlı olarak da Sınır Ticareti yapılmamaktadır. Dolayısıyla konuyla ilgili rakamsal veriler söz konusu değildir.

Öte yandan, sınır kapısını sınırları içerisinde alan Şırnak ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, yapılan bu ticaretten doğan kazançtan istediğini elde edememiştir. Bunun en önemli sebebi bölgenin kalkınmamış olması dolayısıyla dış ticaret hacminin düşüklüğüdür (Sugözü ve Atay, 2010: 59).

Şırnak ilinde sınır ticaretinin gelişimi 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu ile başlamış, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü kurulmuş ve 1981 yılında Habur Gümrükler Başmüdürlüğü ile faaliyetine devam etmektedir. Irak'a açılan tek ve en büyük kapı olan Habur Sınır Kapısı'nın kurulma sebebi petrol ithalatıdır. Habur Sınır Kapısı 1973 yılında Gümrük İdare Memurluğu olarak faaliyete geçmiş, 1976 yılında Gümrük Müdürlüğü ve 1981 yılında da Habur Gümrükler Başmüdürlüğü olarak faaliyetine devam etmiştir. Habur Sınır Kapısı 402,500m²lik bir arazi üzerine kurulmuş olup, Gümrük Müsteşarlığı ile TOBB arasında imzalanan yap-işlet-devret sözleşmesi çerçevesinde Ekim 2005-Ekim 2006 tarihleri arasında tamamen yeniden inşa edilmiştir. Bu çerçevede 40,000 m² kapalı alan, 12 giriş-12 çıkış için 24 hat üzerinde 62 işlem peronu, 30,000 m² uzay çatı ve 350,000 m² saha betonu imalatı gerçekleştirilmiştir. Toplamda 528 personelin çalıştığı Habur Sınır Kapısı'nda 24 hattan sadece 6 adedi çalışmaktadır. TOBB Yap-İşlet-Devret modeli ile 2006 yılında Habur Sınır Kapısı'nı 17 yıllığına devralmıştır (Sugözü ve Atay, 2010: 64).

6. Habur Sınır Kapısının Bölge Üzerindeki Etkileri

Şırnak'ın Cizre ve Silopi ilçesinde 14 Aralık 2015 tarihinde uygulanan sokağa çıkma yasakları ve yol güvenliği nedeniyle İpek Yolu trafiğe kapatılmıştı. Bu durum doğal olarak Habur Gümrük Kapısının da karşılıklı giriş ve çıkışlara kapanmasına yol açmıştır. Yaklaşık 25 gün ticarete kapalı kalan sınır kapısı 05 Ocak 2016'da tekrar açılmasına karşın, güvenlik sorunlarının sürmesi durumunda sınır kapısının tekrar kapanabileceği ifade edilmektedir. Habur sınır kapısı Türkiye'nin Irak'a ve Kürdistan Bölgesel Yönetimine açılan kapısı iken, aynı zamanda, Irak Kürtleri başta olmak üzere bölge halklarının da



Avrupa'ya açılan kapısı olarak oldukça önemli ve hayati bir öneme sahiptir. 2015 yılında Türkiye ihracatının yaklaşık 8,5 milyar dolarlık büyük bir kısmı bu kapıdan gerçekleştirildi (Sesa Enstitüsü, 2016: 3).

Irak ile 2014 yılının ilk 5 ayında aylık ortalama 1 milyar dolayında olan ihracat, bölgedeki güvenlik sorunları dolayısıyla ileri ki aylarda 500 milyon dolara kadar düşmüştür. Bu durum Almanya'dan sonra ülkemizin en çok ihracat yaptığı ikinci ülke olan Irak, bu ihracatların tamamının yapıldığı, gümrük kapısının Habur sınır kapısının olduğu düşünülürse çok büyük kayıplar yaşandığı açıktır. Bölgedeki bu olumsuzluktan en fazla ihracat, nakliye, ticaret ve hizmet sektörleri olumsuz etkilenmiş olup, bu süreçte binlerce insan ve ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye, Irak'a yaklaşık 12 milyar dolar civarında ihracat yapmakta olup, bu ihracatın önemli bir kısmı ise Habur sınır kapısından yurtdışına gönderilmektedir. Son yıllarda Irak'a yapılan ihraç taşımaları eskiye oranla 2 kat daha artmıştır. Bunun en büyük sebebi Suriye'de yaşanan savaştan dolayı Irak'a yapılan taşıma yönünün Habur sınır kapısına dönmesidir. (<http://www.kilicsan.com.tr/>).

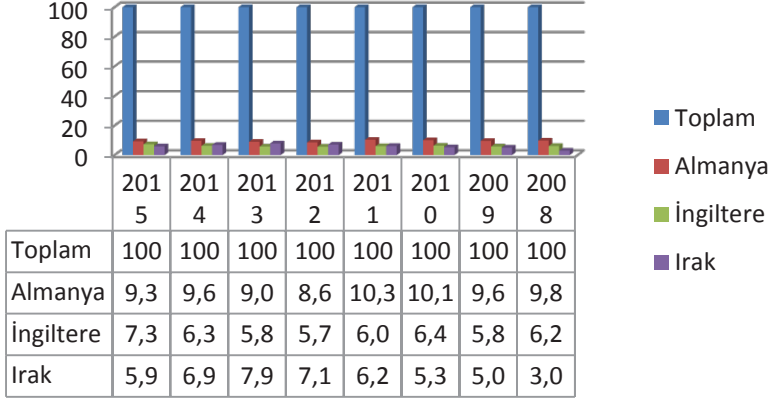
Habur sınır kapısından ortalama 2500 araç çıkışı varken, Güneydoğu Anadolu bölgesinde son dönemde yaşanan olaylar sebebiyle Haziran 2015'te ortalama 1800 araca, Temmuz 2015'te ise ortalama 1300 araca kadar düşmüştür.

Son yıllarda Türkiye-Irak ticaretinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Irak 2011-2014 yılları arasında Almanya'dan sonra en çok ihracat yapılan ikinci ülkeye kadar yükselmiştir. Ancak 2015 yılında ve son aylarda gerek Irak içindeki olumsuz koşullar, gerekse Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki terör olayları sebebiyle ülke ekonomisi olumsuz etkilenmiştir.

Aşağıdaki grafikte (Grafik-1) Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerin toplam ihracat içindeki payları yer almaktadır.



Grafik 1. Ülkelere Göre Yıllık İhracat, Toplam İçindeki Payı (%)



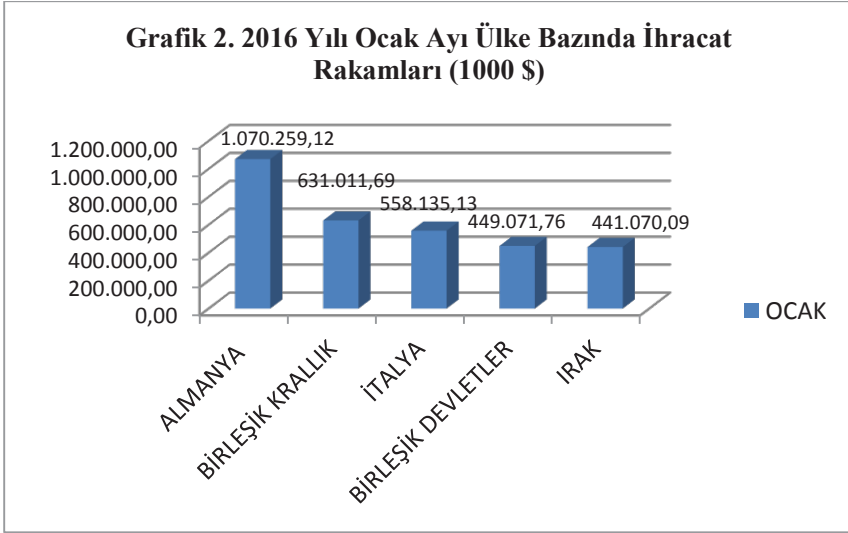
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Görüldüğü üzere, Türkiye'nin ihracatında en yüksek payı 2015 yılında yüzde 9,3 ile Almanya, ikinci sırayı yüzde 7,3 ile İngiltere almaktadır. Irak ise yüzde 5,9 ile üçüncü sırada yer almaktadır. 2011-2014 yılları arasında Türkiye'nin ihracat payı içinde ikinci sırayı alan Irak'ın son zamanlarda üçüncü sıraya gerilemesinin en önemli sebebi güvenlik sorunları olarak görülmektedir.

Güvenlik sorunları, yol üzerinde ihracat yükü taşıyan araçların ve ihracat yüklerinin zarar görmesine yol açmıştır. Bu olumsuzluk Türkiye-Irak arasındaki ticaret rakamlarına da yansımıştır. Ortadoğu ülkelerine ihracatımız 32 milyar dolara ulaşırken, son dönemdeki olaylar neticesinde Irak'a yapılan ihracatımız 12 milyar dolar seviyesinden yaklaşık 8.5 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

2016 yılının Ocak ayında ülke bazında ihracat rakamlarına bakıldığında Irak beşinci sıraya gerilemiştir. Bunun altında yatan temel sebep yukarıda belirtildiği üzere yaşanan güvenlik sorunlarıdır. Aşağıda yer vermiş olduğumuz Grafik 2'den de anlaşıldığı üzere, Türkiye 2016 yılının Ocak ayında en fazla Almanya'ya ihracat yapmıştır. Almanya'yı sırasıyla Birleşik Krallık, İtalya, Birleşik Devletler ve Irak izlemiştir.

Grafik 2. 2016 Yılı Ocak Ayı Ülke Bazında İhracat Rakamları (1000 \$)



Kaynak: Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>.

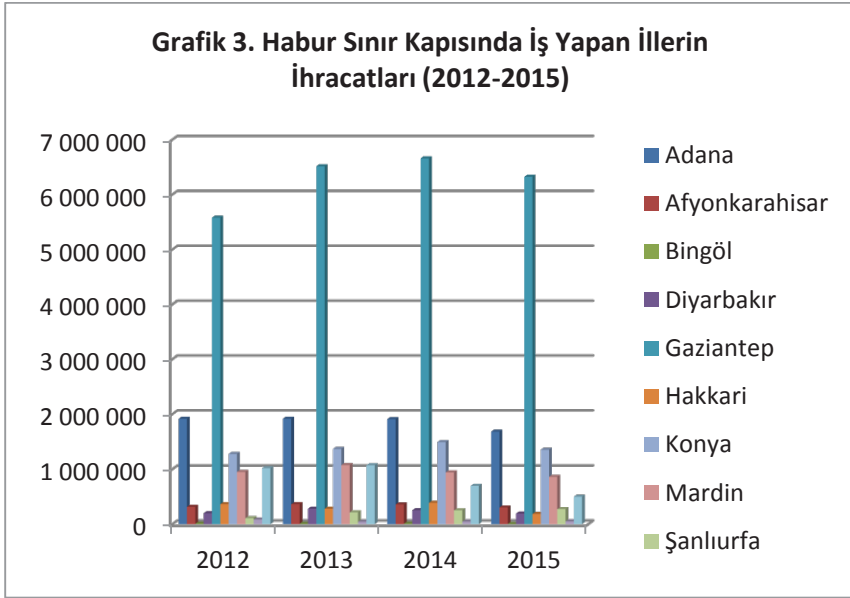
Dünyanın en işlek kapısı olan Meksika-ABD arasında yer alan EL PASA-JUAREZ sınır kapısının yıllık işlem hacmi ortalama 700 bin araç civarındayken, Habur dahil olmak üzere temel pazarlarımızdan Ortadoğu'ya açılan sınır kapılarımızdan araçla gerçekleştirilen toplu çıkışlar son 6 yılda %209 artarak 750 bine yaklaşmıştır. Bu artışta, Suriye'ye ve Suriye üzerinden taşıma yapan Türk nakliyeciler için, yaşanan çatışmalardan kaynaklanan güvenlik kaygıları ve sıkıntıları nedeniyle taşımaların Habur sınır kapısına kaymasında etkisi oldu. Irak taşımalarının, tüm ihracat taşımalarındaki payı %50 düzeyine bu sayede ulaştı (<http://www.kilicsan.com.tr/>).

Son dönemler ülkemizde yaşanan terör olaylarının, çözüm süreciyle birlikte şehir merkezlerine taşınması sonucu, bu bölgede yaşayan insanlar sosyal ve ekonomik olarak büyük zarar görmüşlerdir. Eğitim öğretim sektöre uğramıştır.

Günde ortalama 5 bin aracın giriş-çıkış yaptığı, bölge halkının geçim kaynağı olup, "Bacasız Fabrika" olarak tabir ettiği Habur Sınır Kapısı'ndaki dış ticaretin; bölgede ilan edilen sokağa çıkma yasağının başladığı 14 Aralık 2015 tarihinden itibaren yolcu ve araç giriş-çıkışına kapanarak yaklaşık 6 Ocak 2016 tarihinde yeniden çalışmaya başlaması çevre illerdeki ihracatçıları ekonomik olarak büyük oranda etkilemiştir (<http://www.milliyet.com.tr/>).

Aşağıdaki grafikte (Grafik – 3) Habur Sınır Kapısı'nda iş yapan illerin yıllara göre karşılaştırmalı ihrac miktarları yer almaktadır.

Habur sınır kapısının bölgesel ekonomiye katkısının önemli oranda olduğu illerinin yıllara göre ihracat miktarlarına göre; en fazla ihracatı Gaziantep'in yaptığı görülmektedir. Habur sınır kapısının bulunduğu Şırnak ilinin Irak'a ihracatı ise 2012 ve 2013 yıllarında artmıştır. Ancak 2014 yılından itibaren sürekli düşmüştür. Şırnak ilinin ihracat rakamı 2014 yılında yaklaşık 697 milyon dolardan 2015 yılının son aylarında bölgede yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle ihracatta bir düşüş yaşanmış ve miktar yaklaşık 500 milyon dolar olmuştur.



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki organize sanayi bölgesinde kurulu fabrikalarda Habur sınır kapısının kapalı olduğu dönemde, il bazında değişik oranlarda üretimin %25'lere kadar düştüğü ihracat rakamlarından bilinmektedir. Bu durumda direk bölgedeki istihdam miktarını etkilemektedir. Mardin organize sanayisindeki üretimin tamamına yakını Irak'a ihraç edilen tarım ürünleri üretimidir. Bu üretimlerin tamamına yakını Irak'a ihracat olduğundan, Habur sınır kapısının kapanması ya da tam kapasiteyle çalışmaması, bu



üretimlerin stoklanması, üretim kapasitesinin düşmesine, işçilerin çıkartılmasına varan sonuçlar meydana getirmiştir. Bu durumda bölgedeki ekonomik hayatın bitmesine, çökmesine yol açacaktır. Bu bölgedeki ihracat rakamları, aynı ayların bir önceki yılına göre önemli düşüşler yaşamıştır.

Şırnak bölgesinin ticaret merkezi olan Cizre ve Silopi ilçeleri, bu olaylardan en fazla etkilenen yerler oldu. Özellikle Habur sınır kapısının bölgede yaşayan insanların en büyük gelir kapısı olması, iş olanakları sağlaması, bu bölgede yaşayan insanların büyük çoğunluğunun tır şoförü olmasından dolayı Habur sınır kapısının kapanması bu insanları daha çok etkilemiştir. Çünkü bu şoförlerin araçlarının tamamına yakını araçlarını krediyle almaları sebebiyle, Habur kapısının kapalı olmasından dolayı kredilerini ödeyememe durumunda kalmışlardır. Şırnak, Cizre ve Silopi de yaşayanların % 70'i doğrudan veya dolaylı olarak geçimlerini Habur sınır kapısından sağladıkları aşikârdır.

Bölgedeki olaylar sebebiyle Cizre ve Silopi'deki fabrikalarda üretim yapılamamakta olup, yol güvenliği sekteye uğradığından, ihracat yükü taşıyan araçların yol güzergâhında yakılması sonucu çevre illerden gelen araç sayısında azalma olmuştur. Güvenlik sorunu nedeniyle bu bölgede devam eden projelerde zaman zaman aksaklıklar meydana gelmiştir. Habur sınır kapısından yapılan Irak ihracat taşımalarının tüm ihracat taşımalarındaki payı %50 civarında bulunmaktadır. Habur sınır kapısının kapalı olduğu dönemde, özellikle narenciye ihracatı yapan firmalar, mallarının çürümesinden endişe ettikleri ve Irak pazarındaki müşterilerini kaybetmek istemediklerinden farklı yöntemlere başvurmaya çalıştılar. Bir kısmı rotasını İran'a kaydırıp Dilucu, Gürbulak sınır kapısından geçerek tırlarını Irak'a gönderme yolunu tercih ettiler. Bu tercihleri de onlara ek maliyet getirmiştir.

Bölgenin ipek yolu üzerinde olması, günde ortalama 5 bin aracın buradan geçtiği düşünülürse, bu araç sürücülerinin ve araçların ilçe ekonomisine katkıları yadsınamaz. Ayrıca bu bölgede yaşayan yaklaşık 85 bin kamyon-tır şoförü olduğu düşünülürse ve bunların Irak'a yönelik ihracatın Habur sınır kapısından sağlandığı bilindiğinden, Habur sınır kapısının bölge insanı için nasıl büyük bir istihdam kaynağı olduğu açıktır.

Bölgede üretim yapan firmalar daha çok Irak'a ihracat yapmaktadır. Irak'a ihracat yüklerin, yurt dışına çıkış kapısı olan Habur sınır kapısının terör olayları sebebiyle kapanması ya da tam kapasiteyle çalışmaması, buradan çıkış yapan ihracat yüklerinin %80 den fazlasının bu bölgede üretim yapan firmalardan yüklendiği



düşünüldüğünde, bu yükleri taşıyan nakliye firmalarını zor durumda bırakmaktadır. İhracat yüklerini taşıyan firmaların büyük çoğunluğu bu bölgede kurulan firmalardır. Başka şehirlerde kurulu firma olsa dahi çalışan şoförlerin çoğunluğu yine bu bölgenin insanından oluşmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ihracata yönelik üretim yapan firmaların çoğunluğu terör olayları sebebiyle üretimleri ya kapasite küçültmeye ya da üretimlerini durdurma noktasına gelmiştir. Özellikle bu bölgedeki organize sanayi bölgelerinde yatırım yapan ya da yapmayı düşünen firmalar, olaylardan dolayı bundan vazgeçme ya da askıya almayı düşünebilmektedirler. Üretim yapamayan ya da üretim kapasitesini düşüren firmalar, önce işçilere izin, sonra işten çıkarma durumunda kalmaktadır. Buda zor olan bölgedeki ekonomik ve sosyal koşulları daha da zorlaştıracaktır.

Habur sınır kapısından düzenli olarak Irak'a Cizre ve Silopi den yaklaşık 200'ün üzerinde araç yolcu taşıyarak yaşamlarını sürdürmektedir. Habur sınır kapısının kapalı olması bu insanların geçim kaynağı olduğundan yaşamlarını olumsuz etkilemiştir.

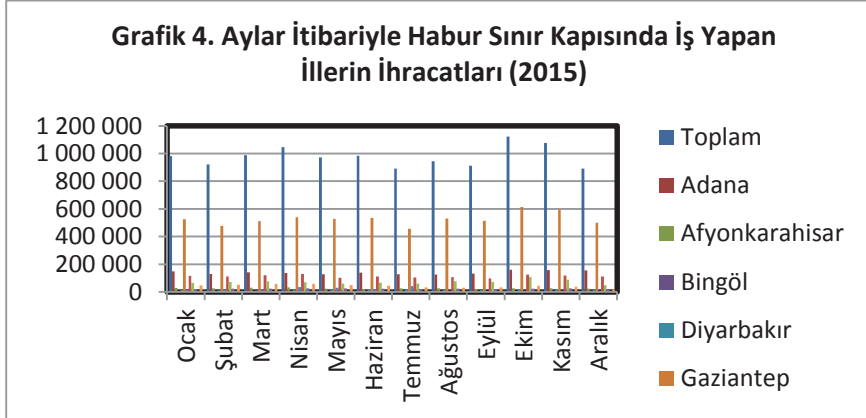
Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki güvenlik sebebiyle, Habur sınır kapısının kapatılması özellikle bölge sanayicilerini zor durumda bırakmıştır. Sanayiciler ciddi anlamda ekonomik kayıplar yaşamış, üretimlerinde aksaklıklar meydana gelmiştir. Irak üzerinden yapılan ihracatın büyük miktarının bu bölgedeki firmalar tarafından yapıldığını düşünürsek, sanayiciler taahhütlerini yerine getirememe durumuyla karşılaşmışlardır. Bu durumda yurt dışındaki müşterilerini İran'a kayma durumu olacağı, zaten zor olan yurt dışında müşteri bulamayacaklardır. Üretimlerini çoğunlukla yurt dışı endekli yapan firmalar olduklarından, bu pazarları kaybetme korkusu yaşamaktadırlar.

Bu sebeplerden dolayı bölgede son zamanlarda oluşan olumlu hava tersine dönmüş, bölgede moraller bozulmuştur. Bölgedeki diğer sınır kapıları da kapalı olduğundan, bu kapılardan yapılan ihracatlar ya bitmiştir ya da başka bölgelere kaymıştır. Günü birlikte olsa bu kapılardan gerek yolcu gerekse eşya taşımacılığıyla yapılan ticaret azalmıştır.

Mardin'deki turizm sektörü de bu olumsuzluklardan etkilenmiştir. Önceki yıllarda otellerde olan doluluk oranı, gelen turist sayısında önemli miktarda düşüş meydana gelmiştir.

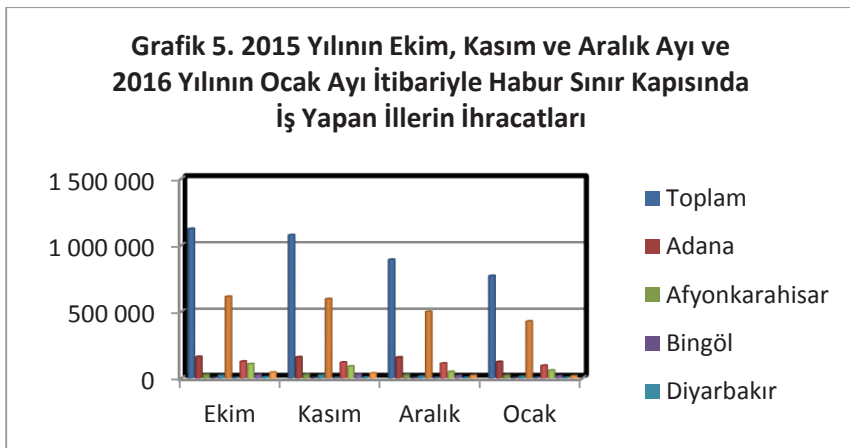
Bu bakımdan bölgesel güvenlik sorunları gerek bölge ekonomisi için gerekse ülke ekonomisi için kayıplara yol açmıştır. Bu kayıplar Habur Sınır Kapısında iş yapan illere de yansımıştır. Aşağıdaki grafikte (Grafik-4) bu durum net olarak görülmektedir.

Şırnak'ta Silopi ve Cizre, Mardin'de Nusaybin ve Kızıltepe sınır ticaretinden önemli bir pay alırken, şehir bazında en önemli payı yaklaşık 2 milyar dolarlık ihracatı ile Gaziantep almaktadır (Sesa Enstitüsü, 2016: 9).



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Ancak Grafik 4'de de görüldüğü gibi aylar itibariyle 2015 yılında gerek Gaziantep ilinin gerekse Habur Sınır Kapısında iş yapan diğer illerin ihracat rakamları düşmüştür. İhracat rakamlarındaki bu düşüş başta bölge halkı olmak üzere Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir.



Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Şırnak'ın Cizre ve Silopi ilçelerinde yaşanan güvenlik sorunları ve sokağa çıkma yasağı nedeniyle 14 Aralık 2015 tarihinde Habur Gümrük Kapısı kapatılmış ve yaklaşık 25 gün ticarete kapalı tutulmuştur. 05 Ocak 2016'da tekrar açılmıştır. Ancak kapandığı tarihten itibaren bölgenin ihracatını olumsuz etkilemiştir. Yukarıda yer alan Grafik 5'te 2015 yılını Ekim ayından itibaren ihracat rakamlarında yaşanan düşüş Aralık ayında belirgin hale gelmiştir. Bu düşüş Ocak ayında da devam etmiştir.

Sınır ticareti ile bölgesel ticaret geliştirilerek ülke ekonomisine önemli yararlar sağlanmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde altyapının tamamlanmamış olması, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklığı ve yıllardır süren güvenlik sorunları bölgenin kalkınması önündeki temel engelleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgenin kalkınmasında sınır ticareti önemli bir fırsattır. Sınır ticareti kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yapılacak ihracat ile bu illerde sınai ve ticari gelişme sağlanabilir, sınır illerinin ihtiyaçları düşük maliyetle karşılanabilir ve bu bölgelere ekonomik canlılık kazandırabilir (Taşlıyan ve Hırlak, 2012: 337).

Sonuç

Sınır ticareti, sınır illerinde yaşayan halkın ihtiyaçlarını, hızlı bir şekilde ve ucuz olarak karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Bu ticaret bölgesel gelişmişlik bakımından ileride olan yerlerle geri kalmış yerlerin farkını gidermeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yer alan sınır kapıları bölgesel kalkınmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle sınır kapılarının Türkiye'nin dış ticareti açısından önemi oldukça fazladır.

Habur Sınır Kapısı Irak'a açılan kapı olduğundan bu kapının mevcut durumunu ve bölge üzerindeki etkilerini ortaya koymakta fayda vardır. Habur Sınır Kapısı, Şırnak ilinde yer almaktadır. Bu kapı gerek Şırnak gerekse bölge açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Ancak Şırnak başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu kapının avantajlarından yeterince faydalanamamıştır. Bölgede yaşanan çatışmalar nedeniyle Habur Gümrük Kapısı yaklaşık 25 gün karşılıklı giriş-çıkışlara kapatılmıştır. Başta Şırnak olmak üzere bölge halkı bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Şırnak ilinin ticaret merkezi olan Cizre ve Silopi ilçeleri bu olaylardan en fazla etkilenen yerler arasındadır. Habur sınır kapısı bölgede yaşayan insanların en büyük gelir kapısıdır. Bu kapının kapanması başta tır şoförü olarak geçimini sağlayan bu insanlar olmak üzere pek çok kesimi etkilemiştir. Yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle eğitim-

öğretim sektöre uğramış, turizm gelirleri düşmüştür. Güvenlik sorunu nedeniyle bu bölgede devam eden projelerde zaman zaman aksaklıklar meydana gelmiştir.

Habur sınır kapısının kapanması sonucu bölgede üretim yapan firmaların üretimleri düşmüştür. Üretimlerin düşmesi istihdamı da düşürmüştür. Üreticilerin üretimin düşmesi sonucu işçi çıkarma durumunda kalmaları bölgede zor olan ekonomik ve sosyal koşulları daha da zorlaştırmaktadır. Ayrıca bu bölgeden yapılan üretimler Irak'a ihraç edildiğinden dolayı ihracatı gerçekleştiren nakliye firmaları da bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde terör olayları sebebiyle Habur sınır kapısının kapatılması bu kapıyla iş yapan illerin ihracatlarını da vurmuştur. Özellikle Şırnak olmak üzere Adana, Afyonkarahisar, Bingöl, Diyarbakır, Gaziantep, Hakkâri, Konya, Mardin, Şanlıurfa ve Batman illerinin ihracatları bu kapının kapatılmasıyla düşmüştür.

Bu sebeplerden dolayı bölgede son zamanlarda moraller bozulmuştur. Bölgedeki diğer sınır kapıları da kapalı olduğundan, bu kapılardan yapılan ihracatlar ya bitmiş ya da başka bölgelere kaymıştır. Bu bakımdan bölgesel güvenlik sorunları gerek bölge ekonomisi için gerekse ülke ekonomisi için kayıplara yol açmıştır.

Kaynakça

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA), *Sınır Ticareti Raporu Van ve Hakkari İlleri*. http://daka.org.tr/panel/files/files/belgeler/ydo/SINIR_TICARETI.pdf.

Bayhan, M., Küçükkaplan, İ., & Serinkan, C. (2010). Türkiye'de Sınır Ticaretinin İncelenmesi. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 467-475).

Darıcı, B., Öcal, F., & Okyar, M. (2010). Sınır Ticareti Kapsamında Yaşanan Problemler Ve Çözüm Önerileri: Şırnak İli Örneği. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 556-569).

Deniz, T. (2013). Sınırlar, Sınır Ticareti ve Sınır Ticaret Merkezleri. *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, 6(4), 351-370.

Ertürk, Y., Deniz, A., & Batu Ağırkaya, M. (2013). Bölgeler Arasındaki Dengesizliklerin Giderilmesinde Güçlü Bir Dış Ticaret Aracı: Sınır Ticareti. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 79-88.

Güneş, R., Durmuş, A., & Ceyhan, M. (2010). Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Sınır Ticareti: Sınır Ticaretinin

Gelişimini Engelleyen Faktörler ve Çözüm Önerileri. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 200-210).

<http://www.kilicsan.com.tr>. <http://www.kilicsan.com.tr/basimbulteni/bolumu/Oku/turkiye-irak-ticareti-50-milyar-dolarayukselir-12> adresinden alınmıştır

<http://www.milliyet.com.tr/>. <http://www.milliyet.com.tr/cizre-tsoheyeti-habur-sinir-kapisinda-sirnak-yerelhaber-471888/> adresinden alınmıştır

Kalaycı, İ., & Doğan, A. (2010). Sınır Ticaretinin İktisat Politikası Sınırları. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 629-636).

Kara, M. (2005). Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(3), 60-79.

Marangoz, M., Önce, G., & Çelikkan, H. (2010). Girişimci Şehir Gaziantep ve Sınır Ticareti. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 157-168).

Orhan, O. Z. (2000). *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. İstanbul: İto Yayınları.

Özcan, S., Sarıkaya, M., & Erdem, H. (2010). Sınır Ticareti Yapan İşletmelerde Stratejik İşbirliği Ardahan-Gürcistan Örneği. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 143-150).

Öztürk, N. (2006). Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 107-127.

Sugözü, İ., & Atay, M. (2010). Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 59-67).

Tan, M., & Altundal, F. (2008). *Türkiye'de Sınır Ticaretinin Gelişimi Ve Mevcut Durumu*. İstanbul: İTO Yayınları.

Taşlıyan, M., & Hırlak, B. (2012). Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomilerine Etkileri: Kilis İli Örneği. *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, (s. 331-338).

Tayfur, L., & Kara, M. (2010). Türkiye'de Sınır Ticareti Uygulamalarının Değerlendirilmesi. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 432-441).

Sesa Enstitüsü, (2016). *Türkiye-İrak Arasındaki Sınır Ticaretinin Toplumsal, Siyasal Ve Ekonomik Etkileri*. <http://sesaenstitusu.org/>.



Yamak, R., Güneysu, F., & Erdem, H. (2010). Sınır Ticaretinin Ekonomik Etkileri Üzerine Alternatif Tezler: Türkiye Uygulaması. *Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi*, (s. 455-466).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>.

